

po Evropi, vendar pa so v narodnostno mešani Julijski krajini in zaradi posega ene države na pravno gledano ozemlje druge vsaj v očeh prizadetih, dobile tudi podobo obračuna enega naroda nad drugim.« (str. 295)

Pričujoča znanstvena monografija temelji na številnih dokumentih (nekateri so sploh prvič objavljeni) domačih in tujih arhivov med drugim iz Ljubljane, Trsta, Rima, Londona in Washingtona. Na podlagi dokumentov iz slednjih dveh arhivov temelji npr. Bajčev prispevek o anglo-ameriških pogledih na problematiko fojb. Ob vsem povedanem gre tako nedvomno za temeljno in doslej najbolj celovito delo o medvojnih in povojnih represivnih aktivnostih jugoslovanskih oblasti v Istri in na Goriškem ter Tržaškem območju. Avtorji s svojimi tehtnimi in objektivnimi ugotovitvami dogodke kontekstualizirajo ter pojasnjujejo vzročno-posledična razmerja, s tem pa uspešno izpodbijajo italijanske političnopropagandne teze o etničnosti čistk in previsoke številke žrtev represije postavljajo na bistveno realnejšo raven.

10. februarja 2012 je italijanski predsednik Giorgio Napolitano v predsedniški palači v Rimu dejal: *"Pomembno se je spominjati, tudi zato, da bi premišljevali o usodnih napakah in da jih nikoli več ne bi ponovili."*¹¹ S tem se lahko popolnoma strinjamo, seveda ob predpostavki, da se spominjamo prave resnice, torej tiste, ki ni niti italijanska niti slovenska, temveč je samo ena. In ta znanstvena monografija nedvomno pomeni ogromen korak k tej resnici. Ali kot je na predstavitvi knjige, 20. marca 2012 v knjigarni Konzorcij, dr. Nevenka Troha, ob zbudljaju nekoga iz občinstva poudarila, je knjiga namenjena ne samo Slovencem in Italijanom, namenjena je vsem resnicoljubnim ljudem. Politična volja pa je tista, ki bi morala znanstvenim ugotovitvam slediti, in to ne tako, kot se je zgodilo npr. s poročilom mešane slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije. Vse dokler uradna politika in javnost ne bosta sposobni sprejemati objektivno pojasnenih zgodovinskih dejstev, pa bi ljudje lahko počakali z manifestacijami in obeleževanji morišč, o katerih niti ne vemo, kdo se tam nahaja in zakaj.

Žiga Koncilija

Deborah Rogoznica, Iz kapitalizma v socializem: Gospodarstvo cone B Svoobodnega tržaškega ozemlja 1947–1954. Pokrajinski arhiv, Koper, 2012, 330 str., ilustr.

Pomlad leta 1945 za Primorsko in njeno gospodarstvo ni pomenila take prelomnice kot za večino slovenskega ozemlja, ki je takrat postalo sestavni del federativne Slovenije in kjer sta se začeli pospešena obnova in preobrazba gospo-

¹¹ <http://www.rtvsl.si/svet/napolitano-ob-dnevu-spomina-na-fojbe-o-pomenu-ohranjanja-spomina/276495>, 19. 4. 2012.

darskega življenja po sovjetskem zgledu. Internacionalizacija ozemeljskega spora med Jugoslavijo in Italijo je privedla do vzpostavitve okupacijskih con s posebno upravno in gospodarsko ureditvijo. To je primorskemu gospodarstvu prineslo izolacijo in nadaljevanje stagnacije, ki se je začela že v času italijanske zasedbe. Zaradi spremenjenih okoliščin se je v naslednjih letih razvijalo v izrednih razmerah in v negotovosti glede končne pripadnosti. Pri življenju so ga ohranjali le izdatni blagovni in denarni krediti iz Jugoslavije.

Raziskave gospodarskega in tudi siceršnjega razvoja na delu Primorske, ki je bilo skoraj deset let po drugi svetovni vojni ločeno od matične domovine, so bile dolga leta zapostavljeni predmet poklicnih zgodovinarjev. V precejšnji meri zato, ker relevantno arhivsko gradivo, ki so ga hranili v depojih Ministrstva za notranje zadeve v Ljubljani in Ministrstva za narodno obrambo v Beogradu, ni bilo dostopno. Šele v zadnjih letih se je zanimanje zgodovinske stroke za obravnavo pomembnejših procesov in dogodkov, ki so označevali razvoj obravnavanega območja v letih 1945 do 1954 okrepilo. In to na obeh straneh meje. To najbolj dokazujeta uspešno izvedena projekta v okviru evropskega programa Interreg IIIA/Phare CBC Italija-Slovenija, ki sta obravnavala gospodarske in družbene spremembe, delitve in sodelovanja na obmejnem območju med Italijo in Jugoslavijo po drugi svetovni vojni. Njuni rezultati so bili predstavljeni maja 2007 na Mednarodnem posvetu Povojni čas ob meji – Dopoguerra di Confine.

Avtorji dosedanjih obravnav gospodarskega življenja, med katerimi je treba izpostaviti Marušo Zagradnik, Zdenka Čepiča, Jožeta Prinčiča, Nado Čibej, Jureta Gombača in Deborah Rogoznica, so se osredotočili na migracijske tokove, agrarno reformo, načrtovanje in uresničevanje gospodarske politike slovenskih oziroma jugoslovanskih oblastnih organov, na proces podržavljanja premoženja v coni B Julijske krajine in coni B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), rekonstrukcijo bančnega in preskrbovalnega sistema, ilegalno in legalno trgovino s Trstom in Gorico ter na razdruževanje gospodarskega prostora na ozemlju med Trstom in Koprrom. Najdlje je v svojih raziskavah prišla Dr. Deborah Rogoznica, sicer arhivistka v Pokrajinskem arhivu Koper. Od leta 2004 je objavila več znanstvenih razprav, v katerih je poleg premoženjskih vprašanj in specifičnosti gospodarske ureditve v coni B Julijske krajine in coni B STO, obravnavala še razvoj zdravstvene organizacije in zdravstvenega zavarovanja v koprskem okraju v letih 1945-1954, epidemične bolezni v Istri v 20. stoletju, obnovo in razvoj turizma na območju

cone B STO. V zadnjem času se ukvarja tudi z nastankom in razvojem spomeniške službe v Istri.

Dr. Deborah Rogoznica je prve rezultate večletnega intenzivnega dela na primarnem dokumentarnem gradivu strnila že leta 2003 v magistrskem delu »Zaplemba premoženja fašistov in kolaboracionistov v okraju Koper«. V njem je pregledno osvetlila sekvenciacijo in zaplembe tako fašističnega kot t.i. špekulantskega premoženja v okraju Koper v letih 1945 do 1954, strukturo in izvor podržavljenega premoženja, njegovo upravljanje in cenitev. Analizirala je tudi pravne norme in zakonske predpise, ki so urejali konfiskacijske postopke ter izpostavila vlogo, ki so jo imele zaplembe premoženja v konceptu antifašističnega boja na področju cone B Julijske krajine.

Pričujoča monografija je za tisk prirejena doktorska disertacija, ki jo je leta 2009 zagovarjala na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Pri njenem pisanju je zasledovala dva temeljna cilja. Prvi je bil poglobiti in razširiti raziskavo še na druge oblike prisilnih premoženjskih ukrepov, ki jih je slovenska oziroma jugoslovanska oblast premišljeno in prikrito pričela izvajati še pred formalno ustanovitvijo cone B STO. To je z drugimi besedami pomenilo, da poleg sekvestra in zaplembe, obdela še lokalnim razmeram in mednarodnim zahtevam prilagojeno obliko agrarne reforme in klasične nacionalizacije. Drugi cilj pa je bil, kot je zapisala v uvodu, analizirati odnos med izvedenimi prisilnimi premoženjskimi ukrepi in vlogo, ki so jo le-ti imeli pri vzpostavljanju novega socialističnega modela gospodarstva v coni B STO. Analizo vzpostavljanja državnega lastniškega sektorja je torej hotela povezati z oblikovanjem in delovanjem specifičnega in vzporednega gospodarskega sistema, ki je omogočil jugoslovanski prodor v gospodarstvo bodočega STO. Ker načrt dejanske oživitve miniaturne državnice ni uspel, je bilo treba pri obravnavi te problematike ločiti dve časovni obdobji. Na obdobje do leta 1952, ko je vzpostavljanje gospodarske mreže potekalo konspirativno in na obdobje do jeseni 1954, ko je pospešeno vključevanje v jugoslovansko gospodarsko ureditev postalo javen proces.

Potem, ko je svojo argumentirano pripoved umestila v čas in prostor ter širši gospodarski okvir, se je dr. Deborah Rogoznica lotila podrobne analize prisilnih premoženjskih ukrepov, s katerimi so si jugoslovanska vojaška uprava in slovenske civilne oblasti zagotovile popoln nadzor nad proizvodnimi in drugimi za gospodarstvo pomembnimi objekti in sredstvi. Začela je s sodnimi zaplembami in administrativno izvedenimi sekvencami, s katerimi so v letih 1945 do 1947 na celotnem ozemlju Julijske krajine v okviru t. i. procesa »epuracije fašizma«, to je političnega in razrednega obračuna s fašizmom in njegovimi nosilci, zaplenili znaten del premoženja bivših fašistov in kolaboracionistov. S temi ukrepi, ki so se pospešili po odhodu mednarodne zavezniške razmejitvene komisije, je tudi oblast v coni B Julijske krajine delno ali v celoti zaplenila pomembnejše industrijske obrate, trgovine in delavnice, številne stavbe in zemljišča. V nadaljevanju tega zelo obsežnega poglavja je najprej opozorila na masovne sodne procese proti fašističnim zločincem, predstavila ekonomsko špekulacijo in gospodarsko sabotažo kot pomembna razloga za zaplembo premoženja, nato pa rekonstruirala sistem začasne in prisilne državne uprave tega premoženja. V

središču tega sistema, ki je večkrat spremenil svojo organizacijsko podobo, je bila Komisija za začasno upravo imovine odsotnih oseb, ki je do marca 1950 skupaj skrbelo za 381 premoženjskih enot; med njimi so bile tudi tiste, ki so spadale pod bivšo italijansko državno in paradržavno imovino. Posebna vloga pri smotrnem upravljanju tega premoženja, pa tudi pri vzpostavljanju proizvodnje in proučevanju kmetijske problematike koprškega okraja, pa je bila namenjena Zavodu za pospeševanje gospodarstva. Osrednji del drugega poglavja pa je avtorica namenila poddržavljanju zasebnega premoženja v coni B STO. Kot pokaže podrobna razčlemba je tudi ta proces predstavljal poseben in izviren način prikrivanja pravih namer jugoslovanskih civilnih oblasti, ki so odlok o upravljanju gospodarskih podjetij po delovnih kolektivnih izkoristile za to, da so lahko prevzele popoln nadzor nad proizvodnimi sredstvi v posameznih podjetjih. Ta leta 1951 sprejeti predpis je namreč lastnikom v glavnem tujih zasebnih podjetij odvzel upravljavsko pravico nad njimi in jo prenesel – brez pravice do odškodnine – na delavske svete. Ker pa lastniki podjetij s to t.i. »faktično« nacionalizacijo niso izgubili formalne pravice do lastništva, se je reševanje te zapletene premoženjske problematike nadaljevalo še v naslednjih letih. V zaključnem delu tega poglavja je obravnavala posebnosti agrarne reforme ter cenitve premoženja, ki je bilo predmet prisilnih ukrepov v Coni B STO.

Tretje poglavje obravnava gospodarsko-politične vidike Tržaškega vprašanja in kot tako ne predstavlja le kakovostne nadgradnje okvirne pripovedi, temveč tudi dosedanjega vedenja o jugoslovanski gospodarski politiki v času jugoslovanske zasedbe Trsta in v času cone B Julijske krajine. Potem, ko je avtorica izpostavila ključne mejnike v reševanju tržaškega vprašanja in zaplete pri oblikovanju statuta STO, se je lotila analize jugoslovanske gospodarske politike na obravnavanem območju do leta 1947, ki je temeljila na tezi o gospodarski povezanosti Trsta s svojim zaledjem in potrebi po tesnejšem gospodarskem sodelovanju obeh con. Analiza sledi kronološkemu zaporedju ukrepov in sklenjenih sporazumov med anglo-ameriško in jugoslovansko stranjo, ki so onemogočili jugoslovanske gospodarske ambicije in pospešili polno vključitev cone A v Italijo in zahodni svet. V zaključnem delu tega poglavja je orisala splošne značilnosti gospodarskega življenja v coni B Julijske krajine.

Vsebinski okvir četrtega poglavja so jugoslovanski gospodarski plani o prodoru v gospodarstvo Svobodnega tržaškega ozemlja. Ta problematika še ni doživela zgodovinske obravnave, zato je njena analiza za strokovno javnost še posebej zanimiva. Na tem mestu velja posebej opozoriti na dvoje. Prvič na ambiciozen načrt Borisa Kraigherja, člana najožjega slovenskega partijskega vodstva, po katerem naj bi si jugoslovanska stran zagotovili trdno gospodarsko podlago še pred ustanovitvijo STO in si tako zagotovila sooblikovanje gospodarskega življenja ter financiranje celotne mreže projugoslovanskih organizacij in institucij. Drugič pa na prizadevanje Ekonomske komisije KP STO, ki je postavila na noge vrsto novih trgovskih, industrijskih in finančnih podjetij v obliki delniških družb, ki so bile uporabljene za uresničevanje jugoslovanskih gospodarskih interesov, zlasti v Trstu.

Peto poglavje je osredotočeno na integracijo cone B STO v jugoslovansko gos-

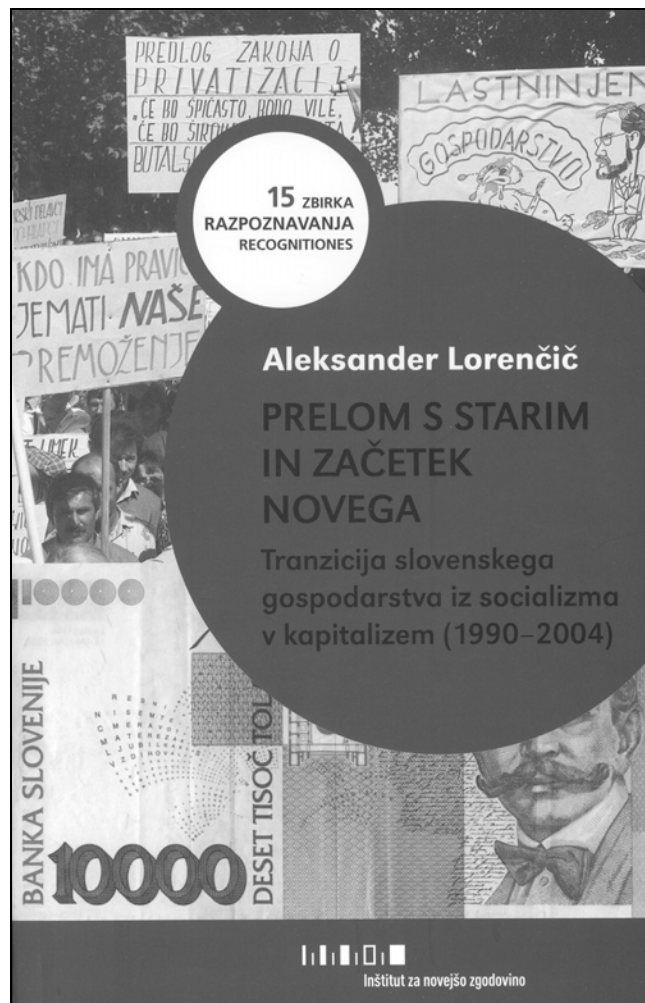
podarsko ureditev v letih 1950 do 1954. Obravnava torej ukinitve vzporednega partijskega aparata za vodenje gospodarske politike in neposredno upravljanje podjetij, uveljavljanje koncepta delavskega upravljanja in še drugih temeljnih oblik socialistične gospodarske organiziranosti. Posebno pozornost je avtorica namenila notranjim političnim trenjem. Slovenski političen vrh je namreč na začetku petdesetih let preteklega stoletja začel v koprskem okraju z masovnimi kadrovskimi zamenjavami, s katerimi so do leta 1954 povsem spremenili vodstveno sestavo gospodarskih podjetij v tem okraju. Okrajni komite je najprej z negodovanjem nato pa z odporom spremljal udejanjanje nove gospodarske in kadrovske politike, ki je dosegel vrelišče leta 1953 pri sprejemanju družbenega plana za naslednje leto.

Iz navedbe virov in literature je razvidno, da je avtorica proučila precejšen del dosegljivega arhivskega gradiva. Ker je obseg tega gradiva velik in ga hranijo številne arhivske ustanove v Sloveniji in izven nje, je to redko in omembe vredno dosežek. Zlasti še, če upoštevamo, da je dostop do posameznih arhivskih fondov omejen in otežen ter povezan z dolgotrajnim pridobivanjem ustreznih dovoljen in soglasij. Največji vir dragocenih informacij je dobila v fondih Pokrajinskega arhiva Koper; med slednjimi je tudi zbirka reprodukcij iz Nacionalnega arhiva v Washingtonu, ki je kljub vsebinsko zelo raznovrstnim dokumentom širši strokovni javnosti še skorajda neznan. Pregledala je še ustrezne fonde v Arhivu Republike Slovenije, Hrvaškem državnem arhivu v Zagrebu in Državnem arhivu v Pazinu. Upoštevala je tudi objavljene vire, uradne liste in še drugo dokumentarno gradivo. Vir dragocenih podatkov so bili tudi časopisi in revije iz obravnavanega obdobja ter relevantna domača in dosegljiva tuja zgodovinopisna literatura. Med slednjo prevladuje italijanska, kar še izboljšuje vrednost disertacije. Skupno število 1024 opomb in 24 tabel kaže na temeljit in sistematičen pristop. S tega gledišča ima monografija trajno uporabno vrednost. Postavila je mejnik v raziskovanju obravnavane tematike: nobeno prihodnje delo s tega področja je ne bo moglo zaobiti. Postala pa bo tudi hvaležen vir za raziskovalce sorodnih znanstvenih področij.

Monografija dr. Deborah Rogoznica *Iz kapitalizma v socializem: Gospodarstvo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja 1947-1954* je pomemben prispevek v slovenskem zgodovinopisju. V njej je avtorica množico novih podatkov, ocen in dejstev združila v strokovno neoporečno in smiselno celoto. Njena analiza vloge prisilnih premoženjskih ukrepov pri sistematičnem spodkopavanju obstoječe ter pospešenem in načrtnem vzpostavljanju nove gospodarsko-politične ureditve po jugoslovanskem vzgledu v letih 1947 do 1954 na območju cone B STO je prepričljiva, objektivna in dovolj povedna. Zato lahko upravičeno zapišemo, da je razširila in nadgradila vedenje o tej problematiki, sebe pa uveljavila kot njenega prvega poznavalca.

Knjigo je izdal in založil Pokrajinski arhiv Koper. S tem svojim podvigom je tako kot že večkrat v preteklosti dokazal, da mu pripada vodilno mesto pri raziskovanju novejšje gospodarske zgodovine tistega dela Primorske, ki je bil dolgo časa ločen od svoje matične domovine.

Jože Prinčič

Zbirka *Razpoznavanja/Recognitiones*

Inštitut za novejšo zgodovino

520 strani

Cena 30,00 EUR